

Het „mierenwrijven” van vogels

De waarnemingen en de vraag van Dr. Abma in het December-nummer van „Natura” over het vreemde gedrag van spreeuwen en grote lijsters op een mierenhoop, heeft me er eindelijk toe gebracht eens de gegevens, die ik over dit interessante gedrag heb verzameld, uit te zoeken en te rangschikken. Tot nu toe zijn dat tegen de honderd systeemkaartjes met titels van artikelen en korte mededelingen over dit intrigerende gedrag, benevens een groot aantal aantekeningen.

Zelf deed ik tot nu toe slechts één overeenkomstige waarneming. Toen ik namelijk op 14 Juli 1947 's middags een fietstocht maakte om de vogelstand in de Noordoosthoek van de Wieringermeer te gaan opnemen, werd ik bij het randkanaal, dat deze polder scheidt van het voormalige eiland Wieringen, getroffen door de grote zwermen vogels, die zich daar in de lucht bevonden. Bij een schatting, berustend op gedeeltelijke telling, bleek dat er zich een kleine duizend oude en jonge spreeuwen op de met gras begroeide dijkbermen bevonden, die alle druk aan het jagen waren. Sommige spreeuwen dribbelden met snelle pasjes door het korte, pas gemaaide gras; andere vlogen geregeld een of twee meters omhoog. Allemaal waren ze ijverig bezig met het snappen naar duizenden en nog eens duizenden mieren; die blijkbaar met hun bruiloftsvlucht bezig waren. Daarboven zwermde een tweede „laag” van insectenvangende vogels, bestaande uit vele tientallen boeren- en huiszwaluwen, waartussen tien tot twintig gierzwaluwen vlogen. De mieren, die aan al deze belagers wisten te ontsnappen, werden opgewacht door een derde „laag” insectenvangers: een aantal kapmeeuwen en een enkel visdiefje die — te oordelen naar hun voortdurend toehappende bewegingen — ook menig miertje wisten te verschalken. Een ware slachting dus. Eén spreeuw echter viel op door zijn vreemd gedrag: hij stond op de kadehelling, tussen het kortgemaaide gras, wijdbeens, en pikte tientallen malen met zijn snavel mieren op, zoals ik van zeer nabij door mijn kijker duidelijk kon zien. Hij wreef dan met die opgepikte mier zijn vleugels aan de onderzijde in. Eerst kwam de rechtervleugel aan de beurt: met ongeveer vijf korte harde „wrijvingen” werd de mier blijkbaar tegen de onderkant van de grote slagpennen geveegd. Daarna werd de bovenzijde van diezelfde vleugel op dezelfde wijze behandeld. De linkervleugel werd op overeenkomstige wijze met mieren bewreven. Dit wrijven geschiedde tientallen malen, in zeer gejaagd en nerveus tempo. De veren van borst en buik waren iets uitgespreid en hingen er los, vreemd-slordig bij. Toen ik te dichtbij kwam vloog de spreeuw op en ging toen — in een klein gezelschapje andere spreeuwen — door met mieren-éten. Toen ik het gras doorzocht, zag ik dat het er krioelde van de mieren, een kleine bruinzwarte soort, die ik helaas niet heb laten determineren.

De oudste waarneming van het „mierenwrijven” is wel die van Abbott M. Frazar, die reeds in 1876 dit gedrag beschreef van een tamme kraai. De kraai ging op een mierenhoop staan en liet de mieren over zich heen kruipen. De auteur schreef, dat hij zag, dat de mieren parasieten van de veren van de kraai grepen en wegdroegen. Vermoedelijk heeft hij daarin wel een beetje overdreven, want alle waarnemers, die sindsdien dit gedrag hebben bestudeerd (sommige van zeer dichtbij) hebben dit nimmer gezien. Een Australische schooljongen, Peter Bradley uit Melbourne, komt echter

de eer toe degene te zijn geweest, die het vraagstuk van het „mierenwrijven” weer actueel heeft gemaakt. Hij pauzeerde in zijn spel, toen hij enige spreeuwen (geïmporteerde vogel in Australië!) „sugar-ants” zag oppikken en ze onder de vleugel zag steken. Hij beschreef zijn waarneming aan A. Chisholm, een bekende journalist en ornitholoog, die er een stukje over schreef in de Melbournse courant „Argus” van 12 April 1934. Sindsdien werden er vele tientallen waarnemingen gepubliceerd, en werden nog verscheidene oude gegevens gevonden.

Samenvattingen van alle waarnemingen, conclusies en theorieën zijn vooral gegeven door Stresemann (1935), McAtee (1938) en Chisholm (1944), dus respectievelijk door een Duitse, Amerikaanse en Australische ornitholoog. Het is hier niet de plaats om uitvoerig in te gaan op de zeer verschillende manieren waarop het „mierenwrijven” (zoals ik deze gedragsvorm zou willen noemen) kan plaats vinden. Alleen zij vermeld, dat waarschijnlijk het wrijven met een mier langs de ventrale zijde van de grote slagpennen en staartdekveren het vaakst schijnt voor te komen. Echter moet uitdrukkelijk hier worden vastgesteld, dat er zeer vele variaties zijn in de gedragingen van „mierenwrijvende” vogels. Deze verschillende variaties in het „mierenwrijf-gedrag” zullen wel aan allerlei factoren toe zijn te schrijven. Heel belangrijk schijnt b.v. te zijn de soort mier, waarmee gewreven wordt. Bij bijtlustige grotere soorten zal 't gedrag wel min of meer automatisch „wilder” worden en „nerveuzer”. Kleinere soorten mieren, of mieren die niet zo bijterig zijn, zullen wel een rustiger mierenwrijfgedrag ten gevolge hebben. Er zijn in de loop van de jaren verscheidene theorieën opgesteld om het mierenwrijven te verklaren. Sommige daarvan zijn onwaarschijnlijk, andere daarentegen klinken zeer plausibel. Het is echter ook zeer goed mogelijk, dat een vogel nu eens om die reden, en op een andere tijd om een andere reden, met mieren wrijft.

Een theorie is, dat mieren soms zouden worden geplaatst tussen de veren en dan mee zouden worden gedragen tijdens de trek, als voedselvoorraad. Hoe onwaarschijnlijk deze theorie ook klinkt, à priori is zij echter niet in alle gevallen te verwerpen: het onwaarschijnlijkste is soms de waarheid! Als algemene verklaring van het „mierenwrijven” is deze theorie echter absoluut te verwerpen. Er zijn dan ook maar enkele waarnemingen, die in deze richting zouden kunnen wijzen. Intussen wordt in dit verband vaak geciteerd de waarneming van Chas. Ramsden (1914), die bij voorjaarstrekken, die op het eiland Cuba neerstreken, tussen de veren een mollusk vond, niet bekend van Cuba, maar wel van St. Croix en Puerto Rico. Er zijn echter zoveel serieuze bedenkingen tegen deze theorie in te brengen, dat we zeker deze theorie als algemene verklaring mogen afwijzen.

Een tweede theorie is, dat de mieren tegen de veren zouden worden gewreven, om ze schoon te maken vóór het eten. Zo op het eerste gezicht lijkt deze verklaring niet al te gezocht. Echter kan deze theorie ook zeker geen algemeen-geldende verklaring zijn, immers de mieren worden juist vaak gewreven op allerlei moeilijke toegankelijke plaatsen, zoals de onderzij van de grote slagpennen en de onderstaartdekveren. Bovendien zouden de mieren dan ook wel op de grond kunnen worden gewreven. Er zijn nog meer bedenkingen, die ik hier niet alle wil opnoemen.

Een derde theorie is, dat door het mierenwrijven de huid wordt schoon-gemaakt en gereinigd van parasieten, door de mieren die de parasieten

zouden grijpen. Het is mogelijk dat dit in sommige gevallen inderdaad gebeurt. Er schijnen mensen te zijn die dit inderdaad hebben gezien. Maar er staat niet bij hoe ze de mieren met de meestal microscopisch kleine parasieten in de bek hebben zien lopen! Ongetwijfeld kan ook deze verklaring in zijn algemeenheid niet altijd opgaan, al ware het enkel al omdat er verscheidene waarnemers zijn, die hier niets van hebben gemerkt, terwijl de mierenwrijvende vogel zich vlak bij hen bevond, ja zelfs wel op de hand „mierenwreef”!

Een vierde theorie is dat door het mierenwrijven de huid zou worden gestimuleerd, geprikkeld en versterkt. Het mierenzuur — in elk geval de excretie van de mieren, want niet altijd produceren mieren mierenzuur — zou dienen als tonicum. Hier is veel voor te zeggen. Het blijkt uit vele waarnemingen dat de dieren met zeer veel „genoegen” en met een duidelijk lustgevoel gaan mierenwrijven en daar zeer in verdiept zijn. Mierenwrijven, stofbaden en zonnebaden (gedragingen van vogels, waarover niet erg veel bekend is) zouden dan een reinigende, huidgenezende, huidprikkelende en huidsterkende invloed hebben. Mierenzuur en mierenzuurverbindingen worden ook in de geneeskunde veel gebruikt, o.a. als huidprikkel bij reumatiek, spierzwakte en verlammingen.

Het „mierenwrijven” heeft zonder twijfel een aangeboren basis; de bewegingen worden ook uitgevoerd, soms met inadequate objecten, door jonge vogels, die het nimmer van de oudere vogels kunnen hebben gezien. Waarschijnlijk leert de vogel door ervaring, dat een mier het juiste, althans het beste object is om de handeling mee uit te voeren. In hoeverre deze object-keuze wordt geleid door het contact met mieren of door de reuk van het mierenzuur, is een vraag die nog niet is opgelost. Aangezien de meeste vogels microsmatisch zijn (een zeer gering ontwikkeld reukvermogen hebben) of zelfs — volgens anderen — helemaal geen reuk zouden bezitten, is het mogelijk, dat vooral het contact met mieren het signaal zou wezen, dat het „mierenwrijfgedrag” in gang kan zetten.

Moge deze korte en zeer onvolledige uiteenzetting over het mierenwrijfgedrag voor vele Nederlandse vogelwaarnemers een prikkel zijn om er ook eens op te letten en nauwkeurig te beschrijven. Voorlopig kunnen we nog best enige honderden waarnemingen gebruiken! We staan nog voor een onopgelost mysterie! Het „mierenwrijven” is een onopgelost probleem. Alle aspecten van het gedrag konden bij lange na niet worden behandeld. Juist de details zijn bij het vermelden van eventuele waarnemingen van groot belang. Vermeld dus steeds, welke soort vogel het gedrag toonde; vergeet niet nauwkeurig aan te geven plaats en tijd en weersomstandigheden, de toestand van de vogel (in de rui, jong of oud, sexe, uiterlijk, enz.); ook, indien mogelijk, de soort mier waarmee gewreven wordt (eventueel door deskundigen laten determineren); verder een zo uitvoerig mogelijke beschrijving van het gedrag van de mierenwrijvende vogel. Want we beschikken nog steeds over te weinig feiten. Ik meen, dat door samenwerking van ornithologen en myrmecologen, trouwens van alle natuurliefebbers, wellicht eens de volledige oplossing van het „mierenwrijfprobleem” zal kunnen worden gevonden.

Hoorn.

A. L. J. van IJzendoorn.